

**A HADMŰVÉSZET TÖRTÉNETE
A RABSZOLGATARTÓ TÁRSADALOM KORA
HÁBORÚINAK HADMŰVÉSZETE**

(III., BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY)

Je. A. Razin professzor, vezérőrnagy

BEVEZETÉS

III. RÉSZ

A HADMŰVÉSZET ÉS TARTALMA

A hadtudomány, a hadtudomány pártossága és fő tartalma

A csapatok gyakorlati harctevékenységét, a háború tapasztalait a katonai elmélet, a hadtudomány általánosítja, amely feltárja a hadviselés törvényszerűségeit és a fegyveres harc sajátosságaiból fakadó követelményeket támaszt a csapatok tevékenységével szemben. A katonai elmélet alapja a gyakorlati harctevékenység, az elmélet pedig megvilágítja a gyakorlati harctevékenység útját. De ha hiányoznak az anyagi előfeltételek, akkor a katonai elmélet fejlődése szempontjából semmilyen jelentősége sincs annak a ténynek, hogy ezt vagy azt az eszmét akár százszor is kimondták. Így például Leonardo da Vinci a XVI. század elején kifejtette a repülőgépkonstruálás gondolatát. Abban az időben azonban hiányoztak az ezen gondolat megvalósításához szükséges anyagi-technikai előfeltételek s így azt csak évszázadok múlva valósíthatták meg. A katonai elméleti gondolat a harci tapasztalatok általánosításával irányt mutat a fegyverzet további tökéletesítése és a hadsereg technikai ellátása terén, valamint megmutatja a hadművészet fejlődésének sajátosságait. Emellett az elavult és hamis katonai elméletek gátolják a hadművészet fejlődését; tévútra vezethetik a hadsereg nevelését és harckiképzését, valamint harctevékenységét és gátolják a hadviselés és a harc legújabb formáinak el-

sajátítását. Így például 1806-ban a II. Frigyes elavult álhagyományain neveit porosz hadsereg vereséget szenvedett.

A katonai elmélet szakadatlanul fejlődik. Az elavult elméleti tételek helyébe, új, haladóbb elgondolások lépnek, amelyek megfelelnek az adott politikai és anyagi-technikai feltételeknek. A háború minden újabb időszaka megköveteli az elavult tételek kritikaj felülvizsgálását.

A haladó katonai elméletnek fontos jelentősége van a fegyveres erők szervezése és a háborúban való mesteri felhasználása szempontjából. Az új anyagi és politikai alapnak megfelelő katonai elmélet haladó. Az ilyen elmélet nagy szervező és mozgósító jelentőséggel bír.

Ha a háború az osztálytársadalom elkerülhetetlen jelensége, ha minden háború menetét és kimenetelét nem szubjektív tényezők, hanem objektív törvények határozzák meg, akkor van hadtudomány is, amely feltárja a háború politikai tartalmát és mozgatóerőit, feltárja a háború jelenségei közötti kapcsolatot és oksági összefüggést és a hadviselés alapjait. Mivel a hadtudomány a háború törvényszerű folyamatának visszatükröződése, tehát olyan tudomány, amelyhez a gyakorlati katonai tevékenységben igazodni kell.

A hadtudomány elemei a messzi ókorból erednek. A rabszolgatartó társadalom katonai teoretikusai és hadtörténészei munkáikban leírják az egyes háborúkat vagy kifejtik a „hadművészetet”, ez azonban csak annyiból áll, hogy a csapatok feltöltésének, felfegyverzésének, szervezésének, kiképzésének és a harcrend felépítésének kérdéseit ismertetik.

A feudális széttagoltság időszakában a hadtudomány nem tett még többé-kevésbé jelentős lépést sem fejlődésében. Még a XVI. században is Machiavelli csak reprodukálta Vegetiust és Pseudo-Mauriciust és még azt az újat sem vette észre, ami már abban az időben megmutatkozott a hadügyben.

A centralizált feudális-abszolutista államok létrejöttének időszakában, a XVII. században, jelentős előrehaladást figyelhetünk meg a hadtudomány fejlődésében. Megjelennek az első katonai szabályzatok a moszkvai államban, Németalföldön és más nyugateurópai országokban, amelyekben rendszerezik a harci tapasztalatot. Ezen időszak hadtudományának fő tartalma, hogy kifejti az állandó hadsereg szervezésének és kiképzésének kérdéseit, és kidolgozza a taktikát, amely most már nem szorítkozott pusztán a harcrend felépítésére, hanem magában foglalta a menet megszervezését, a felderítést és a harc megvívását. A XVII. század katonai teoretikusai (Montecuccoli, Feuqujères stb.) kidolgozták az állandó zsoldos hadseregek létrehozásának alapjait, amely seregek azután engedelmes eszközei voltak a kizsákmányoló osztályoknak a jobbágyparasztok felkeléseinek elnyomásában, a dinasztikus és rablőháborúkban.

A hadtudomány fejlődéséhez nagyban hozzájárult A. V. Szuvorov, a nagy orosz hadvezér, aki harcba szállt a régi hadtudomány és a hadseregekben sablont követő német katonai ideológusok ellen. Szuvo-

rov kidolgozta az új stratégia és taktika alapjait, valamint a katonák nevelésének és kiképzésének alapjait.

A XVIII. századi nyugateurópai katonai teoretikusok (Lloyd, Bülow, Lassý stb.) a katonai elméletet a hadművészet örök és változatlan alapelveinek összességére akarták korlátozni, ki akarták dolgozni a stratégia kérdéseit, de csak külső oldalát írták le, elszakítva a politikától, kifejtették a cordon-stratégia elméletét, a hadsereg manővereire mértani ábrákat találtak ki. Ezek mechanikus és metafizikus katonai elméletek voltak.

A XIX. században a német katonai teoretikusok (Clausewitz, Moltke) tagadták a katonai elméletet. Bár Clausewitz, Moltke és sok más katonai teoretikus azt állította, hogy nem lehet pozitív elméletet kidolgozni, mégis komoly katonai elméleti értekezéseket hagytak hátra.

A XIX. század második felében Lejer orosz katonai teoretikus hadtörténeti alapon próbálta kidolgozni a stratégiát, de mivel a hadművészet örök és változatlan alapelveit vette kiindulási pontul, nem volt képes valóban tudományos következtetésekre jutni. Lejer ezenkívül megpróbálta rendszerezni a katonai ismereteket, osztályozni a hadtudomány egyes elemeit, de osztályozásának alapja idealisztikus, reakciós volt.

A mi időnkben az imperialista burzsoázia ideológusai, félve a proletariátus forradalmi mozgalmától, a legkülönbözőbb módszerekkel próbálkoznak, hogy megszabaduljanak a népi tömeghadseregektől. Ecélből azt ajánlják, hogy az embert fel kell cserélni a technikával (Fuller — páncélos hadseregekkel, Douhet — légi hadseregekkel, az amerikai háborús gyújtogatók — tömegpusztító fegyverekkel). De amint ezt a Nagy Honvédő Háború, a koreai és vietnami háború tapasztalata megmutatta, a technika a háborúban alárendelt szerepet játszik. A háború kimenetelét végeredményben a korszerű technikával felszerelt, igazságos háborút viselő tömeghadseregek döntik el.

A burzsoá hadtudomány gondosan leplezi osztályjellegét a népi jelleg, az osztályfelettség, a pártatlanság és az objektivizmus külső formáival. „Bármely korszak úgynevezett népi hadseregei lényegükben olyan hadseregek, amelyek nem a nép, hanem az uralkodó osztályok érdekeit képviselik. A »népi« jelző csak ezen osztályok politikai képviselését jelenti...”¹

A hadsereg az uralkodó osztály politikájának eszköze. A burzsoá hadseregek „elszigetelése” a politikától azt a célt szolgálja, hogy a hadsereget a burzsoázia engedelmes eszközévé változtassák. Az uralkodó osztály politikája határozza meg a hadtudomány ideológiai alapjait, sajátosságait, irányát és tartalmát. Ilyen módon a hadtudomány,

¹ M. V. Frunze: Válogatott Művek, 1940. 40. o. (oroszul).

mint minden tudomány az osztálytársadalomban, pártos. Az uralkodó osztály érdekeit szolgálja.

Azokban a háborúról és hadművészetről szóló rövid tézisekben, amelyeket jelen könyv szerzője annakidején I. V. Sztálinnak benyújtott, a szerző a hadtudomány pártosságának kérdését primitíven vetette fel. A tézisek primitivitása abban állott, hogy a szerző a burzsoá hadtudomány pártosságát mindössze a hadtudomány reakciós filozófiai alapjaira, a XVIII. századi mechanikus és metafizikus materializmusra, Hegel idealizmusára, Auguste Conte pozitívizmusára, a XX. századi burzsoá reakció filozófiájára vezette vissza. A pártosság természetesen nem merül ki csupán a hadtudomány filozófiai alapjaiban.

A hadtudománynak mindenekelőtt meghatározott ideológiai tartalma van. A hadtudomány az uralkodó osztály katonai ideológiája. A történelmileg haladó osztályok haladó katonai ideológiát teremtenek, a reakciós osztályok a hadtudomány fejlődését gátló reakciós ideológiát hoznak létre.

A burzsoá hadtudomány pártossága kifejezésre jut azokban a célokban is, amelyeket a reakciós osztályok a fegyveres erők elé állítanak és az ezen célok elérésére kijelölt eszközökben is.

Az uralkodó osztályok mindig arra törekedtek, hogy a fegyveres erők vezetését kezükbe ragadják. „A társadalmi tevékenység e területe, a katonai ismeretek, a hadművészet el volt zárva az alsó népi tömegek elől. Magát a hadügyet egy sajátos titokzatosság leplelve borították be, hogy ne legyen hozzáférhető és érthető az egyszerű elmék számára. Mindezt természetesen azért tették, hogy a hadművészetből, a hadtudományból egy bizonyos „tabu“ teremtsenek az avatatlan „csöcselék“ számára és ilyen módon megerősítsék a kizsákmányoló csoportok uralmát.“²

Ennek eredményeképpen a katonai ismeretek egy zárt kaszt monopóliumát képezték, amely az uralkodó osztály érdekeit szolgálta. Mint ahogy a közgazdász-professzorok — Lenin szavai szerint — nem mások, mint a tőkés osztály tudós kiszolgálói, a filozófia-professzorok — a teológusok tudós kiszolgálói, úgy a burzsoá katonai teoretikusok és hadtörténészek a militaristák tudós kiszolgálói.

A fegyveres erők felépítése, a csapatok nevelése és kiképzése alapjainak osztályjellege is a hadtudomány pártosságáról tanúskodik. A hadművészet elméletének és gyakorlatának összes elvi kérdéseit az uralkodó osztály érdekeinek szempontjából oldották meg és oldják meg ma is.

A forradalomhoz és a forradalmi háborúk tapasztalataihoz való viszony megmutatja az egyes katonai teoretikusok osztályarculatát. Így például Ludendorff kijelentette, hogy Németország 1918. évi vereségének oka a német forradalom volt. Azt állította, hogy a hadsereg azért

² M. V. Frunze: Válogatott Művek, 1940. 40. o. (oroszul).

bomlott fel, mert „közvetlenül érintkezett a hazai forradalmi tömegekkel“. Jellemző, hogy milyen álláspontot foglalnak el a burzsoá hadtörténészek a Szovjetunióban lefolyt polgárháború katonai tapasztalataival szemben: erről szándékosan tudomást sem vesznek. Az amerikai William Mitchell „Az egyetemes hadtörténet vázlatai“ c. művében rendkívül kis teret szánt az orosz hadművészetnek (rövid összefoglalást adott a krími háborúról és az orosz—japán háborúról), a Szovjetunióban lezajlott polgárháborút pedig egyáltalán meg sem említette. Mitchell tehát az orosz hadsereget csak két olyan háborúban mutatta be, amelyben az vereséget szenvedett. A hadtörténetnek az imperialisták érdekében való ilyen meghamisítása szembeszökően osztályjellegű.

Németországban a hatalom sok évtizeden keresztül a kardcsörtető imperialisták kezében volt. Ez meghatározta a katonai doktrínának, a stratégia sajátosságainak, a hadművelési művészetnek, a taktikának, valamint a német csapatok nevelésének és kiképzésének tartalmát. A német hadsereget a világhatalom szellemében, a német fegyveres erők „legyőzhetetlenségének“ szellemében nevelték. Moltke, Schliffen, Delbrück és más német katonai teoretikusok és történészek felmagasztalták a német hadsereget és elhallgatták kudarcait és vereségeit. A hadsereget a fennhéjzás, a más népek iránti megvetés szellemében nevelték, ami azt eredményezte, hogy lebecsülték az ellenfél erejét, s a stratégiában kalandorságra, a taktikában a sablon alkalmazására vezetett. Végül a Ludendorff-féle „totális“ háború elmélete határozott, világosan kidomborodó osztályjelleggel bír.

Tehát a kizsákmányoló osztályok hadtudományának pártossága kifejezésre jut: az igazságtalan háborúk igazolásában, az igazságos — főleg forradalmi — háborúk befeketítésében; azokban a célokban, amelyeket a kizsákmányoló osztályok a hadtudomány elé állítanak — hogy a leigázás és az elnyomás megbízható eszközt teremtsék meg; a reakciós ideológiai alapokban, amelyekre a hadtudományt építik; a katonai tanok, azaz a katonai-technikai tartalom sajátosságában; abban, hogy a hadtudomány ne legyen hozzáférhető a széles néptömegek számára. A burzsoázia hadtudományának pártosságát burzsoá-professzori objektivizmus mögé igyekszik rejteni.

A szovjet hadtudomány a katonai szervezés összes kérdéseit, minden katonai-elméleti és gyakorlati katonai kérdést nyíltan a marx-lenini elmélet alapján, a szocialista forradalom érdekeit, a szocialista haza védelmének érdekeit szem előtt tartva old meg.

A XVIII. és XIX. századi burzsoá katonai teoretikusok a hadtudomány lényegét és tartalmát a stratégia egyik elemévé zsugorították. Így például Lloyd minden figyelmét a katonai földrajznak szentelte (a terep — Lloyd szavai szerint — a háború nagy és egyetlen könyve), Bülow minden figyelmét a hadművelési vonal megválasztásának és a közlekedési útvonalak biztosításának oktatására fordította, Willisen a

hadtudomány tartalmát a hadsereg sajátosságaiból, a hadsereg ellátási szükségleteiből (stratégia) és harcképességéből (taktika) vezette le.

II. Frigyes azt mondta, hogy a „háború a kimagasló emberek tudománya“. Napoleon szerint a hadtudomány a nagy hadvezérek tevékenységével egyenlő. Jomini meghatározása szerint „a hadtudomány az a művészet, hogy a magunk oldalára tudjunk vonni minden előrelátható előnyt.“ Lejer a hadtudományt szembeállította a hadművészetel. Mihnyevics professzor a hadtudományt a hadügy filozófiájának tekintette, azaz spekulatív nézte, megfosztva igazi jelentőségétől.

A tudomány célja — írta V. I. Lenin —, hogy hű képet nyújtson a világról. A hadtudomány célja, hogy hűen ábrázolja a hadviselés törvényeit, feltárja a győzelem megszervezésének valódi alapjait.

K. J. Vorosilov meghatározása szerint a hadtudomány a háború törvényszerűségeiről, a háború előkészítésének és folytatásának módzatairól alkotott ismeretek rendszere meghatározott történelmi helyzetben. Ez a hadtudomány lényege, amely a háború objektív törvényeit és a győzelem megszervezésének módjait vizsgálja.

A szovjet hadtudomány, amely a marxizmus—leninizmus szilárd alapján nyugszik, teljesen új társadalmi-gazdasági, politikai, ideológiai és anyagi-technikai alapokon a proletariátus forradalmi csatáinak tapasztalataira támaszkodva jött létre. A szovjet hadtudomány elméleti forrása a marxi—lenini elmélet.

A szovjet hadtudomány történeti gyökereinek sajátossága az, hogy a Szovjet Hadsereggel együtt jött létre, átvette mindazt, ami jó volt a múlt hadtudományában és meghatározta további fejlődésének útjait.

A szovjet hadtudomány tartalma: a győzelem gazdasági és erkölcsi alapjai megszervezésének tanulmányozása, a hadviselés anyagi-technikai eszközeinek tanulmányozása (a katonai-technikai ismeretágak — a tűzérő, légierő, rádiólokáció, a hátszág megszerzése stb.), a fegyveres erők szervezeti formáinak, a katonai nevelés és kiképzés alapjainak vizsgálata, a történeti és modern tapasztalat általánosítása (had-történeti ismeretágak), a hadviselés módzatainak, a hadműveleteknek, a harcnak (a hadművészetnek, mint olyannak) a tanulmányozása. A hadtudomány minden ága szempontjából fontos a katonai statisztika, amely a háború jelenségei összességének mennyiségi oldalát vizsgálja, kezdve a fegyveres erők felkészülésétől, végezve a harci tapasztalat mennyiségi adatainak általánosításán, amely lehetővé teszi a háború jelenségei minőségi változatainak mélyebb megértését.

A szovjet hadtudomány fölényét meghatározzák a szovjet társadalmi és államrendszer új alapjai, amely alapján létrejött a szovjet hadtudomány; a marxista—leninista ideológiai és elméleti források; a forradalmi történeti tapasztalat; a harc felszabadító céljai; a Szovjet-unió Kommunista Pártjának a vezetése, amely a szovjet fegyveres erők győzelmének a szervezője.

A szovjet hadtudomány fölénye *kifejezésre jut*: a kommunista pártosságban, melynek segítségével teljesebben tudjuk feltárni a háború objektív törvényszerűségeit; a háború osztálytermészetének és mozgató erőinek ismeretében; a hadtudomány tartalmának, alkotórészei kapcsolatainak és kölcsönös alárendeltségének megértésében, a tudományos előrelátásban, amely a háború törvényeinek és a hadművészet fejlődése alapjainak ismeretén nyugszik; a hadművészet feladatainak, a stratégiai hadművelleti vezetés művészete és a taktika alapvető feladatainak helyes felfogásában, valamint a fegyveres erők szervezése, a csapatok nevelése és kiképzése alapjainak megértésében. A szovjet hadtudomány egyik megkülönböztető sajátága az, hogy a „győzelem titkát” nem keresi a múltban, hanem a modern háború követelményeiből indul ki.

A hadművészet és fejlődésének alapjai

A hadművészet a hadtudomány alkotórésze, a háború, a hadművellet és a harc előkészítésének és lefolytatásának módjait vizsgálja. Magában foglalja a stratégiát, a hadművelleti vezetés művészetét, a taktikát, amelyek szoros kapcsolatban és kölcsönhatásban állnak egymással.

A stratégia a háború egészével foglalkozik és közvetlenül függ a harcoló államok bel- és külpolitikájától. A stratégiai eredmények viszont hatást gyakorolnak a politikai körülményekre.

V. I. Lenin „Port-Artur eleste” c. cikkében ezen erőd elestének stratégiai jelentőségéről a következőket írta: „Eldölt a tengeri hegemónia kérdése — a modern háború sarkalatos, fő kérdése”³ (azaz az 1904—1905-ös orosz—japán háborúé). *A sarkalatos, fő kérdés* — az adott háború stratégiai tartalma, amelynek alapján a stratégiai célokat, valamint a stratégiai célok eléréséhez szükséges erőket és eszközöket meg lehet határozni.

A stratégia *legfőbb feladata* — a fő irány meghatározása, amely irányban a fő csapás a leghamarabb a legjobb eredményt adja.

A stratégia fő feladatát másként tárgyalják a burzsoá katonai ideológusok, akik azt igyekeznek kimutatni, hogy a háború fő törvénye az összes erők egyidejű megfeszítése, hogy a stratégia „magas” törvénye azt követeli, hogy az erők összességét tekintve mindig a lehető legerősebbek legyünk és ehhez erőnket összpontosítva tartjuk. Következésképpen a stratégia fő feladata — az ő véleményük szerint — az erők általános túlsúlyának biztosítása és az erők egyidejű megfeszítése. De ha a kérdést így oldjuk meg, akkor először is a stratégia fő feladatát a háború dinamikájának területéről statikájának területére

3 V. I. Lenin Művei. 8. k. 36. o. (Szerk.)

visszük át, és másodsorú figyelmen kívül hagyjuk a korszerű háború, mint a tartalékok háborúja, sajátosságát.

A stratégia vizsgálja a fegyveres erők háborúra való előkészítésének és mozgósításának alapjait, a hadviselés formáit és a háború tervezésének sajátosságait, a háború minden szakaszára vonatkozólag a fő stratégiai csapások meghatározásának alapjait, kiindulva az illető időszak politikai tartalmából és a konkrét stratégiai körülményekből. A katonai földrajz a stratégia egyik alkotórésze, amely vizsgálja a hadszínteret, a várható ellenfelek fegyveres erőit és potenciális politikai, gazdasági, erkölcsi és haditechnikai lehetőségeit.

A hadművelati vezetés művészete a háborút nem a maga egészében, sőt annak nem is egyes szakaszait vizsgálja, ami a stratégia feladata, hanem a hadművelati tervezését, előkészítését, szervezését és a hadművelati területen való levezetését. Ezért a csapatok levékenységének hadművelati eredményeit nem a közvetlen hatások szemszögéből, hanem a stratégia feladataiból és lehetőségeiből kiindulva kell értékelni. Ebben az értelemben a hadművelati vezetés művészete a stratégianak alárendelt és ezt kiszolgáló része. A hadművelati vezetés művészetéhez tartozik a katonai földrajz ama része, amely a hadműveletek színtereit vizsgálja.

A taktika a közvetlen harci tevékenység eszközeit és módszereit vizsgálja. A taktika közvetlen tartalma a harc formáinak, azaz a harc előkészítésének, szervezésének és lefolytatásának tanulmányozása. A taktikai cselekményeket és e cselekmények eredményeit sem magukban kell értékelni, hanem az adott hadművelati feladatainak és lehetőségeinek szemszögéből. A taktika a hadművelati vezetés művészetének alkotórésze, amely alá van rendelve a hadművelati vezetés művészetének és kiszolgálja azt. A taktikához tartozik a katonai topográfia, amely a terep taktikai sajátosságait és ennek a csapatok harci tevékenységére gyakorolt hatását vizsgálja.

A stratégia, a hadművelati vezetés művészete és a taktika kapcsolatának sajátossága abban áll, hogy kölcsönösen alá vannak rendelve egymásnak. A hadművelati és taktikai sikerek elősegíthetik a stratégiai célok elérését, de végzetes hatással is lehetnek az egész hadjáratra és háborúra, ha nem felelnek meg a stratégiai lehetőségeknek. Így volt ez Gyenyikín hadseregével 1919-ben, a német hadseregekkel az első és második világháborúban. A hadművelati vezetés művészetének és a taktikának mindig a stratégia feladataiból és lehetőségeiből kell kiindulnia. Néha figyelmen kívül kell hagyni a taktikai, sőt hadművelati sikert is, hogy a továbbiakban a stratégiai sikert biztosíthassuk.

A hadművelati vezetés művészete különbözik a taktikától a célok jellege, a harci cselekmények mérve és a csapatok együttműködésének formája tekintetében. A hadművelati és taktikai vezetés feladata egyrészes és abban áll, hogy meg kell határozni a harcnak azokat az

útjait és eszközeit, formáit és módjait, amelyek a legjobban megfelelnek az adott helyzetnek és előkészítik a stratégiai sikert.

A hadművészet története azt mutatja, hogy a háború, hadművelet és harc lefolyásának módjai változnak. Hasonlóképpen változnak a hadsereg szervezeti, a csapatok nevelésének és kiképzésének módszerei is. A hadviselés módjainak, formáinak fejlődése előre haladó folyamat, felfelé vezető mozgás az egyszerűtől a bonyolult felé, az alsóbbrendűtől a magasabbrendű felé. A harcrend az egyszerű falanxtól az erőknél az arcvonalon való egyenlőtlen elosztása felé, a svájci négy-szögtől a vonal-harcrend felé, és innen a szétszórt alakzattal összekapcsolt oszlop felé, majd a lövészlánc és a csoportos harcrend felé fejlődik. A taktikai módszerek tökéletesedése az egyszerű frontális megütközéstől a harcrend szárnyainak együttműködése, majd a manőver bonyolult modern formái (megkerülés, átkarolás stb.), a fegyver és csapatnemek, magasabbegységek, egységek és alegységek együttműködése felé halad. A hadsereg szervezeti formáinak fejlődése az ókorban a tagolatlan falanxtól a tagolt legióig, a középkorban a zászlóaljtól a németalföldi és spanyol dandárig, a XII. századi orosz ezredektől a XVIII. századi dandárokig és hadosztályokig, és innen a XIX. századi hadtestekig és hadseregekig és a XX. századi frontig halad.

A hadművészet fejlődésének tanulmányozásánál nem szabad a bonyolultabb formákat az egyszerűekre közvetlenül visszavezetni. Nem szabad például a modern háborúk bonyolult stratégiai formáit a szétzúzás és kimerítés stratégiájával felcserélni. Nem szabad például a modern taktikában analógiát keresni a múlt igen egyszerű taktikai formáival. A hadművészet fejlődése az új keletkezésének és a régi elhalásának folyamata. Az új jelenségek a hadművészetben azok, amelyek a hadügyben az objektív feltételek által kiváltott, megérett szükségleteket fejezik ki; az új jelenségek haladók és előre visznek. Nem újak a reakciós jelenségek, mégha először jelennek is meg.

Az új a hadművészetben előfeltételként, a lehetőségek csírájaként jelentkezik, amelyet nem szabad azonosítani a valósággal. Például az új a taktikában csak akkor válik valósággá, amikor legyőzi a régit és a modern taktika fő tartalmává válik. Az új minden irányban fejlődik, életképes és ezért legyőzhetetlen.

Az új fölénye abban nyilvánul meg, hogy felhasználhatja a régit, átalakíthatja azt (például a haladó hadtudomány). A régi nem tudja felhasználni az újat, hanem csak annak álarcával kendőzheti magát (például a reakciós hadtudomány).

A lehetőségeknek, azaz a hadművészet új formáinak, valósággá válásában nagy jelentősége van olyan szubjektív tényezőknek, mint a parancsnoki kar szervezőképessége, a hadvezér tevékenysége. Az új hadművészet lehetőségei valósággá válásának a folyamatát illetően két fronton kell harcolni: a kalandorság ellen, amikor a hadművészet

új formáit a reális lehetőségek hiánya mellett akarják alkalmazni, és a fatalizmus ellen, amikor az ösztönösségre bízzák magukat és azt tartják, hogy minden magától megoldódik, hogy az új hadművészet magától utat tör és valósággá válik.

A szovjet hadtudomány megköveteli, hogy a hadművészet fejlődésében meglássuk a távlatokat, feltárjuk az újat és elősegítsük, hogy az mielőbb valósággá váljék, hogy támogassuk az újat, hogy támogassuk az újra való törekvést. Mozgósítani és szervezni kell a katonatömegeket a hadművészetben felmerült új elemek elsajátítására. Ugyanakkor le kell lepleznünk az ál-újításokat.

A hadművészet fejlődési folyamata magában foglalja a hadviselés, a hadművelet, a harc módjainak fokozatos változásait és a minőségileg új hadművészetre való áttérést.

A hadviselésnek és a harcnak, valamint a hadsereg szervezeti formáinak változásaiban, fejlődésében kiemelkedő szerepet játszanak a csapatok tevékenységének anyagi és erkölcsi feltételei (az ember és a haditechnika) és a tevékenység formái (a hadviselés, a hadművelet és harc módozatai) közötti ellentmondás. A hadművészetben a születőben és elhalóban levő elemek (pozitív és negatív, a jövőendő és az elmúlt) közötti ellentmondások formái változatosak. A csatatéren ezek elsősorban abban nyilvánulnak meg, hogy ha régi a harcrend, egy új fegyver nagy veszteségeket okoz. A hadtudomány feladata abban áll, hogy megkönnyítse és meggyorsítsa a győzelmet a régi, az elhaló felett.

A feudális-abszolutista és burzsoá hadseregek személyi állományát a múlt háborúinak valódi vagy állítólagos behatása révén kialakult nézetek alapján tanították; ugyanezen az alapon dolgozták ki a stratégiaiát és a taktikát is. A háborúban viszont a csapatok a hadviselés régi formáit kizáró, teljesen más körülmények közé kerültek. Elég gyakran a katona önállóan talált rá arra az új harcrendre, amely az új feltételeknek, a fegyverek új taktikai-technikai adottságainak megfelelt. Az új harcrendet csak egy bizonyos idő múlva, az újítónak a reakcióikkal folytatott kitartó harca után ismerték el hivatalosan, amit azután tovább tökéletesítettek.

Hogy tisztázzuk a hadviselés és a harc módszereiben bekövetkezett egyes gyökeres változások okait, elsősorban tanulmányoznunk kell a termelés fejlődését. A marxizmus azt tanítja, hogy a hadsereg szervezése és a harcmódok, és ezzel együtt a győzelem és a vereség, az anyagi, azaz gazdasági feltételektől függenek. A múltban a kézműipar, a manufaktura és a gépipar fejlődése határozta meg, jelenleg pedig a nehézipar fejlődése határozza meg a fegyverek és általában a hadviseléshez szükséges eszközök termelését. A hadviselés, a hadművelet, a harc módjának az emberek és a fegyveres harc eszközeinek mennyiségétől és minőségétől való közvetlen függése, amit viszont végső-

soron a termelés fejlődése határoz meg, jelenti a hadművészet fejlődésének általános törvényét.

Az új társadalmi-gazdasági és politikai feltételek révén létrejött új hadseregek folytatják azt a haditechnikai tevékenységet, amelyet a régi hadseregektől örököltek. Ugyanakkor az új hadseregek megváltoztatják a fegyveres erők felhasználásának régi módszereit. Ebből következik, először, hogy új fegyveres erők létrehozásánál rendszerint régi anyagi alappal van dolgunk; másodsor, hogy nem szabad figyelmen kívül hagyni a régi háborúk tapasztalatait, mert ez a hadművészet adott fejlődési fokának történeti alapja. De a múlt harci tapasztalatát nem szabad mechanikusan átvinni a modern hadművészetre.

A termelés fejlődése, a társadalmi és politikai felépítés jellege meghatározta a hadviselés fő formáinak sajátosságait, ami pedig megfelelő katonai szervezeti formákat követelt meg.

A rabszolgatartó hadseregek, amelyek kétfajta fegyvernemből álltak — gyalogságból és lovasságból — több tízezer emberre rúgtak és hidegfegyverrel (ütő és hajító) voltak felfegyverezve. A hadszíntéren a hadseregek rendszerint összpontosítva működtek, egy stratégiai irányban, a háború kimenetelét pedig egy vagy több nagy ütközet döntötte el. A taktikára jellemző volt a csapatok vonalban való felállítása és az egyszerű manőver a csatatéren; a csata kimenetelét rendszerint a hidegfegyverrel vívott közelharc, azaz az izomerő döntötte el.

A XIII. században létrejött a mongol állattenyésztő nomádok állama. A lótenyésztés fejlettsége határozta meg hadserege jellegét. Hadseregük könnyűlovasságból állt, amely néha több százezernyi, íjjal felfegyverzett lovast foglalt magába. A mongolok rendszerint nem mentek bele döntő ütközetbe, hanem mesterien manővereztek a harcmezőn igen mozgékony lovasságuk nagy tömegeivel. Ha csatát kellett vívniuk, manőverekkel kimerítették az ellenfelet, a csatatéren szétszabdalták csapataikat és nyílaikkal megsemmisítették őket.

Európában a feudális viszonyok uralmának időszakában az államok gazdasági és politikai széttagoltsága meghatározta katonai széttagoltságukat is. Hadseregek helyett a feudális uraknak külön fegyveres csapataik voltak, amelyben a harci egység a vasba öltözött, nehéz kopjával felfegyverzett lovag volt. A számos belháború apró célokért folyt és rendszerint megerősített helyekért való harcra szorított. A csaták a lovagok párviadaliból álltak és ezek nemigen hatottak a taktika fejlődésére.

Oroszországban a feudális széttagoltság időszakában (XII—XIII. század) más volt a helyzet. A nomádok (a kunok, majd a hódító mongolok) elleni védekezés szükségletei arra kényszerítették az orosz részfejedelmeket, hogy egyesüljenek és fegyverbe hívják a városok és a szmerdek⁴ népfelkelőit. A harc nagy stratégiai célok kivívásáért folyt.

⁴ Szmerd: paraszt. (Fordító.)

A csatában (Igor Szeverszkij csatája a kunokkal, harc a tatárokkal a Szita folyónál, a jégcsata stb.) az volt a cél, hogy megsemmisítsék az ellenfél élő erejét. A harcrend a harcmezőn arcvonalban és mélységben tagozódott, ami fokozta az ellenállás erejét és a harc időtartamát. A hadviselés és harc ezen módszerei elősegítették a hadművészet fejlődését.

Amikor Európában meghonosodott és uralomra jutott a feudális-abszolútista rend, megváltozott a hadsereg jellege és a harc eszközei. A deklasszált elemekből alakult zsoldoseregek tűzfegyverekkel rendelkeztek. Ezek állandó, majd reguláris hadseregek voltak. A háború hadjáratokból állt, amelyek részleges stratégiai célokra törekedtek. A hadszíntéren a hadsereg manőverezett, arra törekedve, hogy kedvező helyzetben legyen a harcban, kedvező legyen az erőviszony, jó legyen az állása, és ne fenyegetse veszély utánpótlási útvonalait stb., ami végeredményben a manőver-stratégia formáiba torkollott. A manőver öncéllá vált, arra szolgált, hogy a harc kimenetelét ütközet nélkül eldöntse, és befolyásolja az ellenfél összeköttetési útvonalait. Létrejött a cordon-stratégia, amelynek értelmében a hadsereget szétszórták, hogy biztosítsák összekötő vonalaikat. A stratégiát védelmi tendenciák hatották át.

Kelet-Európában a helyzet másként alakult. A központositott orosz állam megalakulása nem esett egybe időben az orosz nemzet kialakulásával. Az orosz állam egyesítette területeit, amikor az orosz népek kialakulóban voltak. Ezért a moszkvai állam hadseregének már a XIV. században bizonyos nemzeti jellege volt, olyan hadsereg volt, amely megoldotta az orosz föld egyesítésének feladatait. A XV. században a moszkvai csapatok feltöltésének alapjává a földbirtok szerinti rendszert tették; a hadsereg — összetételét tekintve — nemesi-földesúri hadsereggé vált (fegyvernem szerint: lovasság és gyalogság). Minden ezrednek mind hadjáratban, mind harcban megvolt a maga taktikai rendelkezése. A taktikában a fő kérdés az ezredek harcmezőn való együttműködése volt.

A XVII. század végén a földbirtok szerinti rendszer már nem vált be. De a moszkvai hadseregben ekkorra már megvoltak a reguláris hadsereg csírái (sztrelecek, sorozás), amelyek az orosz hadsereg további fejlődésének alapját képezték. A XVIII. század elején az orosz hadseregben az utánpótlás új rendszerét vezették be, az újoncozást. A földbirtokos nemeseknek kötelességük volt a hadseregben parancsnoki poszton szolgálatot teljesíteniük, a legénységet a jobbágyparasztokból élethossziglanra sorozták. A nagy háborúk, amelyekben az akkori orosz hadsereg részt vett, részleges stratégiai célok megvalósítására irányuló hadjáratokból álltak. A hadszíntéren széles körben alkalmazták a manővert. A harc kimenetelét szárazföldön és tengeren folyó általános ütközetek döntötték el.

Az orosz hadseregből a XVIII. század második felében tehetséges hadvezérek nőttek ki — Rumjancev és Szuvorov. a XIX. század elején Kutuzov, akik elősegítették a hadművészet fejlődését, az új stratégia megteremtését (összpontosított tömegekkel végrehajtott manőverek az ellenfél élőerejének megsemmisítésére).

A francia burzsoá forradalom Nyugat-Európában megvetette a nemzeti hadseregek kialakulásának alapját, ami egyben meghatározta azt, hogy Nyugaton áttértek az új stratégiára és az új taktikára (a XVIII. század végén, a XIX. század elején).

A nagyipar fejlődése a XX. században ismét megváltoztatta a hadviselés és harc módszereit. A világháborúk sok milliós, új gépi haditechnikával felszerelt hadseregeket hoztak létre. Az első világháborúban ez a technika, különösen az automatafegyverek és a műszaki eszközök csak a harc állásformáinak kialakulását segítették elő. A harcokocsik, repülőgépek és a tüzérség lehetővé tették a modern hadseregeknek, hogy áttörjék az ellenfél védelmét és kiszélesítsék a részt. Nagy stratégiai célokat érnek el a hadjáratokkal, ez ezek a hadjáratok most nagy frontok (vagy frontsoportok) és hadseregek, hadműveleteiből állnak, az utóbbiak pedig magasabbegységek, egységek és alegységek harcselekményeiből.

A hadseregek összetételének és jellegének megváltozása, valamint a fegyverek tökéletesedése magával hozza a harcrend megváltozását.

A XIV—XVI. században az orosz hadsereg tömör harcrendben harcolt. A XVII. század elején az akkori időkhöz képest tökéletes simacsövű mozsárágyút, tábori ágyút kapott. Az új fegyvert legteljesebben akkor lehetett felhasználni, ha a csapatok nem mélységben, hanem széthúzott rendben voltak felállítva. Így a XVII. században új — vonalharcrendet — vezettek be. Ezt alkalmazták az orosz csapatok a dobrinicsi csatában 1605-ben; az Északi Háborúban, a XVIII. század elején, az új harcrendet tökéletesítették. 1631-ben a svédek a breitenfeldi csatában (harmincéves háború, 1618—1648) vonalharcrendet alkalmaztak. A nyugateurópai zsoldoseregekben ezt a harcrendet sablonná tették. Tehát az új fegyver megjelenésével új harcrend is keletkezett.

A XVIII. század elején befejeződött a reguláris orosz hadsereg megteremtésének folyamata. Az orosz hadsereg megváltozott összetétele és jellege meghatározta egy új harcrend létrejöttét, ez volt az oszlop (roham-), amelyet a jágerek szétszórt alakzatával párosítva (a tűzrajta-útés előkészítésére) ügyesen alkalmaztak a hétéves háborúban (1756—1763) és a XVIII. század végén lezajlott orosz—török háborúban. A francia hadsereg állományának és jellegének megváltozása (a XIX. század fordulóján) szintén új harcrendet hozott magával, ez volt a szétszórt alakzattal párosított oszlop. Tehát a hadsereg állományának és jellegének megváltozásával megváltozott a harcrend is.

A XIX. század derekán a hadseregeket vontcsövű fegyverekkel látják el. A krími háborúban (1853—1856) alkalmazott új fegyver hozzájárult ahhoz, hogy az orosz hadseregben új harcrend alakult ki — a lövészlánc. A porosz vezérkar nem vette tekintetbe ennek a háborúnak a tapasztalatait és így a lövészlánc a porosz hadseregben csak az 1870—1871-es francia—porosz háború folyamán honosodott meg ösztönösen. Tehát a fegyverek megváltozása ismét változást eredményezett a harcrendben.

A lövészlánc létrejötte szükségessé tette a puska tökéletesítését. Megjelent a Berdan-féle orosz puska, amelynek tüze arra kényszerítette az ellenfelet, hogy a futólépésről a szökésre térjenek át. A taktika a technikával való kölcsönhatás révén tökéletesebbé vált. Ugyanilyen kölcsönhatást figyelhetünk meg a tüzérség és az erődítmények, valamint a páncélos fegyverzet és az ágyúk átütőereje között.

A hadviselés módszerei a legszorosabb függésben vannak a technikai eszközök fejlődésétől. A XIX. század második felében a vasutak gyökeresen megváltoztatták a tömeghadseregek mozgatóerejét. A vasutak kimélyítették a hadsereg hadtápterületét, közelebb hozták a háterszágot az arcvonalhoz, megváltoztatták a mozgósítást, az összpontosítást, a felfejlődés és a hadicselekmények feltételeit. A vasutak és a villamos távíró megteremtették a szükséges technikai előfeltételeket a hadműveletek vezetéséhez. Tehát a közlekedés és a hírközlés eszközeinek megváltozásával fordulat állt be a hadviselés módozataiban: a hadművelet lett az új hadviselési forma.

A hadviselés és harcmód függ a hadműveleti terület jellegétől (a hegyi, sztyeppei, erdei stb. hadműveleteknek megvannak a maguk sajátosságai), valamint az illető nép nemzeti sajátosságaitól és kulturális fejlettségi fokától. Engels a XIX. század második felének hadseregeit értékelve megjegyezte, hogy a török hadsereg erős volt a védekezésben, a francia hadseregre jellemző a harcmezőn való manőverezés elég magas színvonala, az orosz csapatok ereje feltartóztatthatatlan támadásokban rejlik, viharosan támadnak, bátrak, hősiések és különösen kitarók.

Marx kimutatta, hogy a termelési mód fejlődésével, a közlekedési és hírközlési eszközök tökéletesedésével, a munkamegosztás különböző országok közötti elmélyülésével mindinkább eltűnik az egyes országok azelőtti zárkózottsága. És mivel a háború — az ő szavai szerint — a külső kapcsolatok egyik legkorábbi és legelterjedtebb formája, tehát ez magyarázza azt a tényt, hogy a különböző népek hadművészetében gyakran jelentős hasonlóság van, de ez nem zárja ki nemzeti sajátosságukat.

A különböző feltételek, amelyek között egy állam fegyveres erői létrejönnek (nemzeti sajátosságok, történeti hagyományok, a kultúra

fejlettségi színvonala stb.), és a különböző körülmények, amelyek között a hadseregeknek működniök kell (különböző hadművelési területek, különböző ellenfél stb.), határozzák meg a hadviselés, hadművelés és harc változatos formáit. De ezt nem szabad azonosítani a hadviselés fő formáinak történeti fejlődésével, amelyeknek változása végeredményben a termelés fejlődésétől függ. A hadművészet fejlődésének a termelés fejlődésétől való függése határozza meg lényegében többé-kevésbé az adott történeti fokon a hadviselés formáinak egyformaságát, és ezen formák alkalmazásának feltételei (a társadalmi és nemzeti sajátosságok, a földrajzi feltételek stb.) teremtik meg konkrét megjelenésük sokféleségét. Tehát, meg kell különböztetni a hadviselés fő módozatainak történeti fejlődését azok változatos megjelenési formáitól. Így, a XVIII. században a porosz és osztrák hadseregben a vonalharci rend sablonná vált; viszont ugyanebben az időben ennek a harci rendnek az orosz hadseregnél változatos formái voltak, amelyeket a helyzettől függően alkalmaztak.

A hadművészet fejlődésében fontos szerepet játszik a katonatömegek — a katonák, tisztek és tábornokok — alkotómunkája, amely a hadművészet fejlődésének szubjektív alapjait képezi. A katonák és a tisztek gyakran a harcmezőn találnak új, a helyzetnek megfelelő harci módszereket, vagy tökéletesítik a meglévőket.

Egyetlen hadsereg sem ért el sikert a győzelem megszerzésére képes hadvezér nélkül. Amikor a hadvezérnek a hadművészet fejlesztésében betöltött szerepét akarjuk meghatározni, abból a marxista-leninista tételből kell kiindulni, hogy milyen szerepet tölt be az egyén a történelemben. A hadvezérnek a hadművészet fejlesztésében konkrét előfeltételekkel van dolga: az első, a belső és a külső politikai helyzet és a háború jellege; a második, a hadviselés, a hadművelés és a harc korábbi formái; a harmadik, a korszerű hadsereg meghatározott cselekvési feltételei. A hadvezér csak úgy tud hatni a hadművészet fejlődésére, ha nem elvont óhajokból indul ki, hanem elsősorban az anyagi feltételekből. Nem a hadvezér szabad alkotómunkája — írta Engels — hozott létre fordulatot a hadművészet területén, hanem az új fegyverek felfedezése és a hadsereg összeállításában létrejött változások; a hadvezérek befolyása legjobb esetben arra korlátozódott, hogy a hadviselés módszereit az új fegyverhez és az új harcosokhoz alkalmazták. Ilyen például a francia hadművészet fejlődésében Napoleon szerepe, aki rendszerezte a hadviselésnek a polgári forradalom által létrehozott módszereit.

A. V. Szuvorov és M. I. Kutuzov nagy orosz hadvezérek megmutatták, hogy a hadvezérnek nemcsak tanítania kell a hadsereget és vezetnie annak tevékenységét, hanem magának is tanulnia kell a csapatoktól, tanulmányoznia és általánosítania kell szervezési és harci tapasztalataikat. Mi több, kitartóan harcoltak azért, hogy kiirtsák a hadseregből

a régi, elavult harci gyakorlatot és új, haladó gyakorlatot vezesse-
nek be.

A hadvezér annyiban van befolyással a hadművészet fejlődésére, amennyiben helyesen fogja fel a korabeli feltételeket, elősegíti az új harceszközök fejlesztését, észreveszi a háború és a harc új formáit és azokat helyesen alkalmazza.

Tehát a hadművészet fejlődése történeti folyamatának fő sajátosságai a következők: a hadviselés, a hadművelet és a harc módjai változnak és fejlődnek: a hadviselés, hadművelet és harc módjainak változását és fejlődését a hadsereg állományában, létszámában, a hadsereg fegyverzetében, haditechnikájában, a közlekedési és hírközlési eszközökben beállott változás, azaz végeredményben a tenmelés fejlődése határozza meg közvetlenül; a hadművészet fejlődésének mozgató ereje: a harc új eszközei és a régi hadviselési módok közötti ellentmondás; a hadviselés, hadművelet, harc új módjainak létrejöttét az objektív feltételek határozzák meg, de a szubjektív tényező is lényeges hatást gyakorol a hadművészet fejlődésére; a hadviselés, hadművelet, harc adott módszereinek a hadsereg meghatározott szervezeti formái felelnek meg.

A háború minden periodusában fennálló hadművészetnek megvannak a maga társadalmi-gazdasági, politikai és technikai alapjai, történeti gyökerei és elméleti forrásai. Ha a hadművészet fejlődését a marxizmus-leninizmus elmélet alapján tanulmányozzuk, a következő következtetéseket vonhatjuk le: először, a háború jelenségei közötti kapcsolatok és kölcsönös oksági összefüggés magyarázza azt a tényt, hogy a hadművészet fejlődése törvényszerű folyamat; másodsor, a hadművészetnek megvannak fejlődése objektív alapjai, amelyek nem függenek a hadvezér, katonai teoretikus avagy politikus akaratától; harmadszor, tekintettel arra, hogy a hadművészet fejlődését objektív alapok határozzák meg, tehát a hadművészet, mint a hadtudomány alkotórésze, a katonai ismeretek egyik válfaja, amelyet követni kell a gyakorlati harctevékenységben.

Mindebből kiindulva a hadművészet megköveteli, hogy elsajátítsuk a háború, hadművelet és harc megvívásának minden formáját, a csapatok vezetésének minden módszerét, miközben nem engedjük meg a sablon érvényrejutását és minden módon elősegítjük a katonák, tisztek, tábornokok alkotó tevékenységének kifejlődését.

A hadművészet feladata, hogy biztosítsa a fegyveres erők mindenoldalú fejlődését, az összes, és különösen az új fegyvernemek fejlesztését a régiéek egyidejű tökéletesítése mellett. A fegyver- és csapatnemek, magasabbegységek, egységek és alegységek együttműködésének megszervezése a hadművészet egyik legfontosabb momentuma.

A hadművészet történetének tárgya és módszere

A hadművészet története a hadtörténelem alkotó része.

A régmúlt korban kisarjadt hadtörténelem kezdetben igen gyér adatokat szolgáltatott, amely a „ki hová ment tudományára” szorított, azaz felületesen és rosszul rendszerezve írta le az egyes hadieseményeket. A hadtörténelemben a legjobb esetben a hadvezérek tevékenységének eszmei alapjait vizsgálták és nem e tevékenység igazi okait, figyelmen kívül hagyták a katonatömegek tevékenységét, a háborút csak úgy tekintették, mint katonafigurák tologatását egy sakk-táblán.

A hadtörténelem mindig az uralkodó osztály érdekeit fejezte ki.

A burzsoá szerzők hadtörténeti munkáikban részben eltorzítják az eseményeket önkényesen válogatják össze a tényeket, meghamisítják a történelmet.

Igy, tudjuk, hogy Clausewitz elferdítette az orosz hadseregnek az 1799. évi hadjáratban betöltött szerepét, mivel elfogultan nyúlt hozzá Szuvorov hadvezetői művészetének megvilágításához. Egészében véve a hadtörténelmet példák tömegévé egyszerűsítette. A történeti példák — írta Clausewitz — mindent világossá tesznek, és ezenkívül a legjobb bizonyító anyagot szolgáltatják egy olyan tudományban, amely a tapasztalatból indul ki. A történeti példák alkalmazása — Clausewitz véleménye szerint — a következő célokat követheti: a gondolat egyszerű megvilágítása, az elméleti tételek megerősítése történeti tényekre való hivatkozással, valamilyen tanulság leszűrése a tények, vagy több egymásmellé állított tények a részletes kifejtéséből Clausewitz-nél a hadtörténelem példák tömegéből áll és ez azt eredményezte nála, hogy figyelmen kívül hagyta a múlt századok katonai tapasztalatát.

A történeti eseményekre való egyszerű hivatkozások a bizonyítóerőnek csak látszatát adják. A történeti példák igen hasznosak, de a hadtörténelem nem példák és receptek összessége, amelyek arra jók, hogy egyes gyakorlati katonai kérdéseket megoldjanak.

V. I. Lenin tarthatatlan módszernek nevezte egyes tényecskék kiragadását, a példákkal való játékot a társadalmi jelenségek területén. „A tények — írta Lenin — ha *egészükben, összefüggésükben* nézzük azokat, nemcsak „makacs”, de kétségtelenül bizonyító erejű dolgok is. A tények, ha kiragadjuk őket az egészből, összefüggésükből, ha töredékesek és önkényesek, nem tekinthetők többnek, mint pusztá játéknak, vagy még annál is rosszabbnak”. A tudományos kutatásban az alapot pontos és vitathatatlan tényekből kell felépíteni, és ehhez „... a vizsgált kérdésre vonatkozó tények *összességéből* kell kiindulni, *egyetlen kivétel nélkül*, mert másképp elkerülhetetlenül felmerül az a gyanú, mégpedig teljes joggal, hogy a tények önkényesen vannak kiválasztva, illetve összeválogatva, hogy a maguk egészében vett történelmi jelen-

ségek objektív összefüggése és kölcsönös függése helyett „szubjektív” kotyvalékot találnak elénk, talán valami piszkos dolog igazolására.”⁵

Az orosz hadtörténészeknél (Maszlovszkij, Petrov, Petrusevszkij, Lejer, Martinov stb.) a hadtörténelem nem merült ki a példák összegezésében, ezek a hadtörténészek nem zárkóztak pusztán a saját nemzeti tapasztalat keretei közé, hanem tanulmányozták más népek katonai tapasztalatait is. De egyesek közülük lebecsülték az orosz népnek, az orosz hadseregnek és az orosz hadvezéreknek a hadművészet fejlődésében játszott szerepét. Az orosz hadtörténészek az elsők között fogták a hadművészet történetének kidolgozásához. Közülük egyesek közel jártak annak a tételnek a megértéséhez, hogy a hadművészet fejlődését az emberben és a fegyverekben beállott változások határozzák meg, de osztálykorlátaiknál fogva ezt a tételt a gyakorlatban nem tudták alkalmazni.

Égésében véve — jegyezte meg Engels — a burzsoá hadtörténeti tudomány eredményei az ismeretek többi ágaihoz hasonlítva a XIX. században nem voltak nagyok. „A hadtörténelem — írta Engels — mint tudomány, amelyben a tények elfogulatlan értékelése az egyetlen irányadó alapelv, igen fiatal és nem dicsekedhet gazdag irodalommal. Ennek ellenére a hadtörténelem a tudomány olyan területe, amely már létjogot nyert; egyre jobban szórja szét — mint a pelyvát — a szégyentelen és ostoba nagyzólást, amely oly sokáig jellemezte azokat a műveket, amelyek történeti műveknek titulálták magukat, pusztán azon az alapon, hogy minden lelkiismeretfurdalás nélkül eltorzították mindazokat a tényeket, amelyeket tárgyaltak.”⁶

Az igazán tudományos hadtörténelem alapjait Marx és Engels rakták le, sok figyelmet szenteltek a korabeli háborúknak a XIX. század derekán és a század második felében, valamint a régi hadművészet története kérdéseinek.

A szovjet hadtörténelem, mint a hadtudományi ismeretek ága, a marxi—lenini elmélet alapján tanulmányozza és általánosítja a történeti és korabeli harci tapasztalatot és a fegyveres erők szervezésének tapasztalatát.

A hadtörténelem a katonai-történeti ismeretek összessége, összetevő részei pedig a következők: a háborúk története, a fegyvernemek története és a hadművészet története; a katonai historiográfia és a hadtörténeti forráskutatás — valamint ezeknek az alkotórészeknek a fejezetei.

A háborúk története a lehető és szükséges részletességgel tanulmányoz minden háborút. Ennek a vizsgálatnak az eredménye az adott háború története: például ilyen az északi háború története (1700—1721), az orosz—japán háború története (1904—1905), a Szovjetunió

⁵ V. I. Lenin Művei, 23. köt. Bp. 1951. 295., 296. o.

⁶ Marx—Engels Művei, X. köt. 610. o. (oroszul).

polgárháborújának története, a Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújának története stb. Az egyes háborúk tanulmányozásánál kitűnik az illető háború jellege, mozgató erői, majd feltárul a háború fő periódusainak stratégiai tartalma; ez a vizsgálat tanulmányozza továbbá a háború menetét — a csapatok összevonását és szétbontakozását, a harcokat, hadműveleteket és ütközeteket; tanulmányozza, hogy az adott háború folyamán hogyan fejlődtek a fegyverek és a haditechnika, és hogyan változtak meg a hadsereg szervezeti formái, vizsgálja a stratégia, a hadművelési vezetés művészete és a taktika sajátosságait; feltárja a győzelmek és vereségek okait; bemutatja, hogy milyen szerepet játszott az adott háború a hadművészet fejlődésében.

A fegyvernemek története vizsgálja minden egyes fegyvernem létrejöttét és fejlődését (gyalogosság, lovasság, tüzérség, páncélos csapatok, légierők stb.). Feltárja ennek a fejlődésnek társadalmi-gazdasági, politikai és technikai alapjait és bemutatja, hogy milyen szerepet játszott minden fegyvernem a hadművészet fejlődésének különböző szakaszaiban.

A hadművészet története tanulmányozza a fegyveres erők, valamint a hadviselés, a hadművelet és a harc módjai fejlődésének törvényszerű történeti folyamatát, feltárja társadalmi-gazdasági, politikai és technikai alapjaikat és kimutatja a hadművészet fejlődési távlatait. Bemutatja az egyes történeti szakaszok hadművészetének általános és sajátos vonásait és fejlődési folyamataikat a különböző népeknél.

A hadművészet története nem mindenféle változást vizsgál, amely a hadsereg összetételében és fegyverzetében beállott, hanem csak azokat, amelyek lényeges változásokat hoztak a hadsereg szervezésében és a hadviselés módjaiban. Nem mindenfajta hadsereget vizsgál, hanem csak azt, amely minőségileg sajátos fokot képviselt a fegyveres erők fejlődési folyamatában. Nem minden háborút és ütközetet tanulmányoz, hanem csak azokat a háborúkat és ütközeteket, amelyekben a harc új formái létrejöttek. A fejlődés adott időszakában nem egyforma részletességgel vizsgál minden fegyvernemet, hanem elsősorban és legteljesebben azokat a fegyvernemeket, amelyek abban az időben a csata kimenetelét eldöntötték. Nem rögzíti le a technika minden legapróbb változását, hanem csak azokat a technikai haladásokat, amelyeknek következtében a taktikában, a hadművelési vezetés művészetében és a stratégiában is változások állottak be. A hadművészet története a hadművészet fejlődését egységes, teljes törvényszerű történeti folyamatként ábrázolja. Ezért a hadművészet történetének nem szabad a fejlődési időszakok és szakaszok felsorolására szorítkoznia, nem szabad megelégednie a példák tömeges bemutatásával.

A hadművészet történetének fő tartalma: a fegyveres erők szervezési és harci tapasztalata, a néptömegek alkotó munkája a fegyveres

harcban; a fegyveres erők parancsnoki karának szervezőtevékenysége; a harci tapasztalatot általánosító katonai-elméleti eszmék.

A hadművészet története a különböző népek és osztályok fegyveres erői által viselt háborúk módszereiben beállott fejlődés története, nem pedig a hadvezérek tevékenységének története.

A hadművészet története nem szorítkozhat a történeti fejlődés egyes szakaszaiban meglévő hadviselési módok egyszerű lerögzítésére, hanem fel kell tárnia a kialakuló és fejlődő újat, fel kell tárnia az új sarjakat — mert ezé a jövő — és helyesen kell meglátnia fejlődésének távlatait. Fel kell tárnia, hogy mi az, ami az új feltételek és új körülmények révén már elavult és elvetendő, me-t gátolja a hadművészet további fejlődését.

A burzsoá történészek tudatosan figyelemre sem méltatják a forradalmi háborúk tapasztalatát, az elnyomott tömegek fegyveres felkeléseinek hadművészetét. Pedig a forradalmi háborúk által kísért társadalmi fordulat fordulatot jelent a hadviselési módban, valamint a hadsereg szervezésében is. Ezért a szovjet hadművészettörténet nagy figyelmet szentel a forradalmi háborúk tanulmányozásának.

A hadművészet történetének egyik feladata a katonai elméletek keletkezésének, szerepének és a hadművészet története fejlődésében való jelentőségének tanulmányozása.

A hadművészettörténet fejlődési folyamata periodizációjának tudományos alapjai az általános társadalmi-gazdasági, politikai és speciálisan katonai-technikai tényezők. Marx és Engels a „Kommunista Kiáltványban” kimutatták, hogy a feudális, manufakturális és gépipar — *szervezésük különböző módjai*. Az ipar feudális, illetve céhszervezete — a munkamegosztás a különböző céhszervezetek között; a manufaktura — a munkamegosztás egy műhelyen belül; a nagyipar — a fizikai munkát kiszorító gépek alkalmazási rendszere. Az ipar szervezésével való analógia szerint beszélhetünk a *hadviselés szervezésének különböző módjairól*, ami a hadművészet története periodizálásának alapja.

A hadviselés szervezési módjainak különbségéből kiindulva a hadművészet fejlődésében a hadviselés négy fő korszakát különböztethetjük meg: a rabszolgatartó, feudális, manufakturális és gépi korszakot.

A háború rabszolgatartó korszakát a hadviselés és a harc primitív szervezése és vezetése jellemzi, mert az emberi és állati izomerő felhasználásán alapult. A feudális (céh-) korszakban bizonyosfajta céhszervezetek jelenlétét állapíthatjuk meg, ilyen: a feudális urak fegyveres csapatai, a zsoldososztatok (condottierek, landsknechtek stb.). A háború manufakturális korszakának jellemző vonása a tűzfegyver szerepének fokozódása és a harci funkciók három fegyvernem közötti megoszlása (gyalogság, tüzérség, lovasság) először a hadsereg egészében, majd a hadtestben. A háború gépi korszaka a bonyolult gépi haditechnikával felszerelt sokmillió tőmeghadseregek időszaka; az új fegyvernemek — légierő és páncélosok — korszaka, a régiék — gyalogság, tüzérség

és mások — gépesítésének korszaka, valamint az új tömegpusztító fegyverek létrejöttének korszaka. A háború gépi korszakának jellemző sajátosságai:

— a nehéz és munkaigényes munkák gépesítése (út- és hidépítés, védelmi építmények emelése stb.);

— a motorizálás, amely felváltotta az ember és az állat izomerejét a motorral, ami fokozza a csapatok mozgékonyágát, ütőerejét és az ellenfél védelmére mért csapások mélységét;

— a fegyverek automatizálása, ami fokozza az időegység alatt kibocsátott fém mennyiségét;

— a telemechanizáció, amelynek feladata az ellenfél felderítése, a fegyverek abszolút pontos találatainak kimutatása és biztosítása;

— a közlekedés és hírközlés gépesítése.

Mivel a háborúnak megvannak a maga külön törvényszerűségei, nem szabad a társadalmi fejlődés történetének periodizálását a hadművészet történetére mechanikusan átvinni. A hadművészetben létrejött fordulatokat nemcsak a társadalmi fordulatok váltották ki, hanem számos más tényező is egy és ugyanazon társadalmi-gazdasági formáció keretén belül. A hadművészet történetének periodizálásánál a háború sajátágaiból kell kiindulnunk, mert ennek megvannak a maga fejlődési törvényszerűségei és általános törvénye. Mi éppen ebből kiindulva vizsgáljuk a háború (és nem a háborúk) fő időszakait, amelyeket jellemzik a *hadviselés szervezésének módjai*.

A nyugateurópai manufaktúra-ipar korszakát Marx a XVI. század derekától a XVIII. század utolsó harmadáig terjedő időre állapította meg. I. V. Sztálin a XIX. századot a háború manufakturális korszakához számította. Az 1904—1905-ös orosz—japán háborúban V. I. Lenin már észrevette a háború gépi korszakának elemeit. Valóban a hadművészet fejlődési időszakai nem esnek egybe az ipar szervezeti módjainak analog fejlődési időszakaival. A háború manufakturális korszakának kronológiai kereteiül a XVII. század elejétől a XIX. század végéig terjedő korszakot, a háború gépi időszakának pedig a XX. századot tekinthetjük.

Összefoglalva a hadművészet történetének periodizációja a következőképpen képzelhető el:

— a háború rabszolgatartó korszakának hadművészete (az ókori népek hadművészete, kezdve az ősközösségi rend bomlásától a rabszolgatartó társadalom pusztulásáig);

— a háború feudális (céh-) korszakának hadművészete (a feudalizmus létrejövési időszakának, a feudális széttagoltság és a feudális-abszolutista rendszer kialakulási időszakának hadművészete);

— a háború manufakturális korszakának hadművészete (az abszolutizmus megerősödése és a korai polgári forradalmak periodusának

hadművészete, a kapitalizmus megszilárdulásának, győzelmének és kezdődő hanyatlásának hadművészete);

— a háború gépi korszakának hadművészete (az imperializmus és a szocialista forradalmak korszakának hadművészete).

A marxi—lenini elmélet megköveteli, hogy szigorúan történeti szempontból nyúljunk a háborúk tanulmányozásához, mindegyik háborút az illető korszak konkrét történeti feltételeinek figyelembe vételével értékeljünk.

A hadművészet történetének tudományos *kutatási módszere* megköveteli, hogy elsősorban a hadművészet fejlődésének adott időszakban levő társadalmi-gazdasági és politikai sajátosságokat, a fegyverzet és a haditechnika tökéletességi fokát és a fegyveres erők jellegére behatással bíró termelési viszonyok jellegét meghatározó termelőerők fejlettségi színvonalát tanulmányozzuk. Nagy fontosságú, hogy tanulmányozzuk a fegyveres erők szervezésének, fenntartásának és a csapatok nevelésének formáit, harckiképzésük alapjait, valamint a vizsgált időszak katonai-elméleti eszméit.

A hadművészet története *kifejtési módszerének* kiválasztásánál Marx azon útmutatásából (a Tőke I. köt. második kiadásának utószava) kell kiindulnunk, hogy a tárgyalási mód, formális oldalról tekintve feltétlenül különbözőzék a kutatási módtól. A kutatásnak az a feladata, hogy kiemezze a jelenségek fejlődésének különböző formáit, kövesse belső kapcsolatukat. Csak akkor ábrázolhatjuk helyesen az igazi mozgást, ha ezt a munkát már teljesítettük. Ez teljesen vonatkozik a hadművészet történetére is, amelynek tárgyalási módszere formális oldalról különbözők a kutatás módszerétől.

Engels a következőket írta arról, hogy Marx hogyan választotta meg a tárgyalási módot a politikai gazdaságtan kifejtésénél: „A történelem gyakran ugrásszerűen és tekervényesen halad, s mindenütt őt követve nemcsak sok csekélyjelentőségű anyagot kellene felölelni, hanem a gondolatmenetet is gyakran meg kellene szakítani... Így tehát csakis a logikai tárgyalás volt a helyénvaló. Ez azonban valójában nem más, mint a történelmi tárgyalás, csak a történelmi forma és a zavaró esetlegességek kiküszöbölésével.”⁷

A hadművészet történetében is az egyedüli megfelelő tárgyalási mód a logikai módszer, amely ugyanaz, mint a történeti, de mentes a történeti formától, aminek következtében történetileg következetes formában mutathatjuk be a hadművészet fejlődési folyamatának vizsgáltükröződését, továbbá — amint Marx írta — fejlődésének minden momentumát, legérettebb stádiumában, klasszikus formájában. A logikai módszer — Engels szavai szerint — megköveteli a történelmi illusztrálást, állandó kapcsolatban a történelmi valósággal, a fejlődés menetének bemutatásával. A logikai tárgyalási módszer a hadműv-

⁷ Marx: A politikai gazdaságtan bírálatához, Bp. 1953. 176. o.

szet történetének jellemző sajátossága; ez az, ami lényegében megkülönbözteti a háborúk történetétől. Ez a tárgyalási mód ellensége az elvontságnak, ellensége az úgynevezett logizációnak (például a háború formái, fejlődése, a hadsereg szervezeti formái, a harcrend stb. elvont tárgyalásának). Ez ugyanolyan káros lenne, mint az üres praktícizmus, amely a hadtörténeti tényeket a korszerű háború követelményeinek szemszögéből vizsgálná és a múltban keresné a receptet a gyakorlati katonai kérdések megoldására.

*

A hadművészet elsajátításához szükséges: a *katonai elmélet*, amely általánosítja az egész történelmi és modern harci tapasztalatot, ezeknek tartalmát pedig szabályzatokban, útmutatásokban és a katonai teoretikusok munkáiban fejtik ki; a *hadtörténelem*, amely a múlt és a ma harci tapasztalatát tanulmányozza és a katonai elméletet történeti formában fejt ki; a *szolgálat a hadseregben és a személyes harci tapasztalat*, amelynek eredményeképpen a tiszt és a táborszernagy megszerzi a szükséges készségeket a parancsnokláshoz és elméleti ismereteit arra használja, hogy le tudja győzni az ellenséget. Egyaránt káros az elméletieskedés a szó legrosszabb értelmében, v. i. az elszakadás a gyakorlattól, ugyancsak az üres praktícizmus, a katonai elmélet, a hadtudomány figyelmen kívül hagyása.

A hadművészet története tanulmányozásának nagy jelentősége van a katonák politikai és katonai nevelése, a parancsnoki kar szervezőképességének fejlesztése, és a mesteri katonai tudás elsajátítása szempontjából. A hadművészet történetének tanulmányozása kiszélesíti a fegyveres erők személyi állományának általános és katonai látókörét és elősegíti a stratégia, a hadműveleti vezetés művészete és a taktikai alapjainak, a hadsereg szervezése, a csapatok nevelése és oktatása alapjainak mélyrehatóbb megértését.

A hadművészet története tanulmányozásának közvetlen gyakorlati jelentősége van. Először is a fegyveres erők parancsnoki kara elsajátítja a hadviselés, hadművelet és harc változatos formáinak ismeretét, a csapatok nevelése és oktatása módszereinek ismeretét. Ezek az ismeretek segítenek a csapatok harckiképzése konkrét kérdéseinek, a modern hadművelet és harc szervezési és vezetési kérdéseinek megoldásában. Másodszor, a hadművészet történetének tanulmányozása elősegíti, hogy a tiszteknél és táborszernokoknál kialakuljanak a szükséges katonai tulajdonságok. A hadműveleti és harcászati feladatok megoldása, valamint a csapatkiképzés nem helyettesítheti ebben a tekintetben a hadművészet történetének tanulmányozását. A parancsnoki kar taktikai kiképzése hadtörténeti alapok nélkül gyakran sablonokhoz vezet.

A hadművészet történetének tanulmányozása elősegíti a hadviselés modern feltételeinek mélyebb megértését és fejlődési távlatainak helyes elképzelését.